

נפלאות הרמב"ן

מעשה חט"ה

פרשת עקב

וְהִסִּיר ה' מִמֶּנּוּ כָּל-זֹלִי וְכָל-מְדוּי מִצָּרִים הָרְעִים אֲשֶׁר יָדְעָתָּה
לֹא יְשִׁימֶם בָּךְ וּנְתַתֶּם בְּכָל-שְׂנְאֵיךָ: (ו טו) *

מעשה חט"ה

רמב"ן

1 כוונת רבינו לדקדק מדוע באומרו 'בכל חולי' כתיב 'והסיר', דהיינו שיבואו עליך רק שהקב"ה יסירם. ובאומרו 'וכל מדוי מצרים', כתיב 'לא ישימם בך', דהיינו שבכלל לא ישים אותם ה' בך.

2 רבינו מפרש ההבדל בין תיבת 'חולי' לתיבת 'מדוי', כי 'חולי' הוא מחלה 'הנהוג לבא בעולם' בדרך הטבע, ואינו בא כעונש. 'ומדוי מצרים', היינו חולאים שלא כדרך הטבע כמו שעשה במצרים. ולפי זה מיושב היטב דיוקים הנ"ל, דבחולאים הבאים מצד הטבע כתיב 'והסיר', שהרי באים מעצמם, ובישר להם הקב"ה יסירם מהם, אבל חולאים הבאים שלא כדרך הטבע רק בתורת עונש, ע"ז אמר 'לא ישימם בך', שהבטיחם הקב"ה שלא ישימם עליך כלל.

3 כוונתו להקשות דאחרי שהבטיח הקב"ה יסיר אפילו החולאים המצויים בדרך הטבע, א"כ למה הוצרך לומר שלא ישים את 'מדוי מצרים', וע"ז משיב ב' תירוצים הנ"ל.

והסיר ה' ממך כל חלי¹. הנהוג לזוא בעולם², והזכיר וכל מדוי מצרים הרעים³, להצטייח ונתנס בכל שונאך. או שירמוז כי בעשותם המשפטים ינללו מהם, ואם לא יעשו אותם יבואו עליהם כאשר צאו על המצרים. כאשר אמר בתוכחות (להלן כח ט) 'והשיב בך את כח מדה מצרים אשר יגרת מפניהם', וכבר פרשתי זה בסדר ויהי צלח (שמות טו טו).

וַיַּעֲנֵךְ וַיִּרְעַבְךָ וַיֹּאכְלֶךָ אֶת-הַמֶּן אֲשֶׁר לֹא-יָדַעְתָּ וְלֹא יָדַעְתָּ אֲבֹתֶיךָ
לְמַעַן הוֹדַעְךָ כִּי לֹא עַל-הַלְוִים לְבַדּוֹ יוֹזִיחַ הָאֲדָם כִּי עַל-כָּל-מוֹצֵא פִי ה' יוֹזִיחַ הָאֲדָם: (ו טז) *

מעשה חט"ה

רמב"ן

4 הנפ"מ בין ב' האופנים.

א. לפי אופן הראשון, 'ויענך' 'וירעבך' תרוויהו קאי על הארבעים שנה שהלכו במדבר ואכלו את המן, כי 'ויענך' בהליכך במדבר הגדול לא מקום לחם. 'וירעבך', בשעה שהאכיל אותם המן שלא נותר בידם מאומה מיום ליום, וגם באותו היום היו רעבין לו מאוד. ולפי אופן השני, 'ויענך' קאי על ארבעים שנה שהוליתם במדבר הגדול לא מקום לחם, 'וירעבך' קאי על התקופה שקודם לירידת המן, שאז רעבו ללחם, עד ששלח להם את המן.

ב. אם אכילת המן היה נחשב לעינוי, דלפי אופן הראשון היה בו עינוי, שהרי לא נותר להם מאומה מיום ליום. ולפי דרך השני לא היה עינוי.

5 פירוש הראשון נראה עיקר, כי בפשטות המקרא משמע דתרוויהו היו בתקופת אחת, ואכן לפירוש הראשון 'ויענך' 'וירעבך' תרוויהו קאי על אותו תקופה, על ארבעים שנה שנדדו במדבר. אבל לפי פירוש הב' 'ויענך' קאי על הארבעים שנה, 'וירעבך', קאי רק על קודם שירד המן, ולא מסתבר לומר דהפסוק מדבר משני תקופות שונות, ודו"ק.

... ויתכן לפרש כי ויענך וירעבך ויאכלך את המן, ענינים שונים, יאמר כי ענה אותן בלכתך במדבר ארבעים שנה, כענין 'ענה בדרך כחי קלר ימי' (תהלים קב כז), וירעבך, מתחילה, כמו שאמרו 'להמית את כל הקהל הזה ברעב, ואחרי כן האכילך את המן וכו'⁴. וזה עולה בדרך הפשט, אבל הענין הראשון הוא אמת ונכון⁵

פרשת ואתחנן

לֹא תִסְפוּ עַל-הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוֶּה אֶתְכֶם וְלֹא תִנְרְעוּ מִמֶּנּוּ לְשִׁמּוֹר אֶת-מִצְוֹת ה' אֱלֹהֵיכֶם
אֲשֶׁר אָנֹכִי מֵצִוֶּה אֶתְכֶם: (ד ב.)

מעשה חט"ה

רמב"ן

¹ יש להתבונן בדברי רשיז"ל שנקט לגבי לאו של 'לא תוסיפו', רק דוגמאות של מצוות עשה בלבד, כגון חמש פרשיות בתפילין, חמשת מינין בלולב, וחמש ציציות, ומכאן משמע דשיטת רש"י דהלאו של 'לא תוסיפו' אינו רק במצוות עשה, אבל המוסיף במצוות 'לא תעשה' אינו עובר על 'לא תוסיפו'. אבל מלשונו של רבינו כאן, שכתב שבתקנות וגזירות דרבנן כגון 'שניות לעריות', מותר לקיימן רק כשיודע שהן גדר וסייג, אבל אסור לקיימן כאילו נאמרם מפי הקב"ה בתורה, ואם יחשוב האדם שהוא מה"ת עובר בלא תוסיפו. מבואר להדיא דשיטת רבינו דיש לאו של 'לא תוסיפו' גם במצוות לא תעשה.

אכן מצינו שנחלקו בזה הראשונים, ע"י בחינוך (פרשת ראה, מצוה תנד, שלא להוסיף על מצוות התורה) שכתב, "ורובי המפרשים יאמרו דלא שייך לא תוסיף כלל אלא במצוות עשה וכו'". ובמנחת חינוך (שם) הביא דעת הרמב"ם (פ"ב מהל' ממרים) דהלאו הזה הוא באם בית דין עשו סייג לתורה בלא תעשה שלא יעשו, כגון שלא לאכול בשר וחלב, ואומרים שאיסור בשר עוף הוא מן התורה, עוברים בלאו הזה דבל תוסיף. אך אם אמרו דמותר מן התורה רק הם עשו סייג וגדר כדי שלא יבואו לפרוץ באיסור תורה, אין זה מוסיף, אלא עושים סייג לתורה ומצוה היא. וכתב המנחת חינוך (שם) שאע"פ שהרמב"ם נקט רק דוגמא של לא תעשה, מ"מ כוונתו ש'אפילו' בלא תעשה עובר על לא תוסיפו, אבל בוודאי גם במצוות עשה עוברים על לא תוסיפו, עיי"ש.

העולה מהאמורין, שדעת רש"י הוא כרוב המפרשים שהאיסור של 'לא תוסיפו' הוא רק במצוות עשה, ודעת רבינו כדעת הרמב"ם שהאיסור הוא אפילו במצוות לא תעשה.

אִז יִבְדִּיל בְּמִשָּׁה יְשַׁלְּשׁ עָרִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִיְרֵחוֹ שְׁמֹשׁ: (ד בא)

מעשה חט"ה

רמב"ן

² הנהגה בביאור הכתוב יש להתבונן בג' דברים:

- א. הלשון 'אז', מתי זה היה.
- ב. 'יבדיל' לשון עתיד, ולא כתיב 'הבדיל' לשון עבר.
- ג. למה הפסיק הכתוב בסיפור ענין זה של הבדלת שלש הערים לערי מקלט, בתוך דבריו של משה.
- ד. האבן עזרא מפרש הכתוב כאילו שהיה כתוב להיפך, ביום שהבדיל משה את ערי המקלט, אז אמר להם העשרת הדברות. [ובזה מיושב ולכן כתבו כאן, להודיע אימתי אמר משה את העשרת הדברות האמורות בפרשה שלאחריה, שזה היה אחר שהבדיל השלש הערים.

³ ובזה א"ש הערה א' והערה ג'. אבל הערה ב' מה כתיב 'יבדיל' לשון עתיד צ"ב.

⁴ רבינו מבאר הקרא כסדרה. אז - כשאסף משה כל ישראל לבאר התורה, ופתח להם בדברי תוכחות וכו' והשלים להם שישמרו חקיו ומצותיו, אז אמר להם עתה נקיים המצוה אשר צונו השם, והפריש שלש הערים. ולפי זה מפרש הכתוב כאן הבדלת שלש הערים, שכאן מקומו לפי סדר התרחשות הדברים. ולפי"ז א"ש כל הדיוקים דלעיל.

⁵ רבינו מפרש מה שכתוב לקמן (ה ט) 'ויקרא משה אל כל ישראל', שלא היתה קריאה זו לאסוף אותם אליו, שהרי כבר עמדו לפניו כשאמר להם דברי תוכחה, לכן מפרש שקרא בקול גדול לבני ישראל לומר שפותח בעניין חדש.

ואפשר לומר שהיינו דווקא לדעת רבינו לעיל שהבדלת שלש הערים היה אחרי אמירת התוכחה לפני אמירת עשרת הדברות, א"כ כבר היו ישראל נמצאים שם, הוצרך לפרש מש"כ 'ויקרא' היינו שאמר בקול רם. משא"כ להאבן עזרא, שאינו מפרש בכתוב הזמן שהבדיל שלש הערים, אפשר להיות שהיה הפסקה בין אמירת התוכחה לעשרת הדברות, ולכן כוונת הכתוב 'ויקרא' היינו שקראם לאספם ודו"ק.

אז יבדיל משה שלש ערים². פירש רבי אברהם ביום שהבדיל משה שלש ערים אז אמר דברי הברית³. ואינו נכון, אבל הוא כפשוטו⁴ כי משה חספ כל ישראל לבאר להם התורה, ופתח להם בדברי התוכחות, וכאשר אמר בפניהם תוכחותיו צמה שפשו והאזהרות על עבודה זרה ועל יחוד השם יתברך, והשלים להם שישמרו חוקיו ומצותיו למען ייטב להם, אז אמר צמעמדם לפנים עתה נקיים המצוה אשר צונו השם, ותהיינה צר במדבר ורמות בגלעד וגולן בצפון, ערי מקלט לנום שמה כל רואה צגגה. ואע"פ שאינו קולטות עד שיבדילו אותם צבארץ כנען, אמר משה שצאה לדינו נקיים אותה למען ייטב לנו. ואחרי כן קרא בקול גדול⁵, אל כל ישראל שהיו שם, ואמר אליהם (להם ה) שמע ישראל את החקים ואת המשפטים וגו', כי עתה יפתח במצות וצבאר התורה כאשר פירשתי בתחלת סדר אלה הדברים:

ויתן מנשה את-הגלעד למכיר בן-מנשה וישב בה: (לב מ)

מעשה חט"ה

רמב"ן

6 תמצית דברי רבינו שכוונת הכתוב 'ויתן משה את הגלעד למכיר' בן מנשה וגו', היינו שנתנו למשפחתו של מכיר, ולא למכיר עצמו. וא"כ למה נאמר שנתנו למכיר, מכיון שהיותו נכבד וראש לכל זרעו יקראו בניו בשמו. והכיא כמה ראיות מהכתובים לזה.

7 הגה לשונו של רבינו 'ומה שאמר הכתוב' בספר יהושע וכו', משמע שכוונתו להקשות, דלכאורה בפסוק זה אין לומר בפשיטות כמו שכתב בפסוקים הקודמים שאין הכוונה למכיר, רק לבני משפחתו. דא"כ היה צריך לומר 'וכן' מה שאמר הכתוב בספר יהושע. כמו שכתב בפסוקים הקודמים שפירש כן.

ואפשר לומר טעם הדבר, דהנה בפסוקים הקודמים שמביא רבינו כתוב רק שם אחד, כגון בפרשתן 'למכיר בן מנשה', ולכן פשוט לומר שהכוונה על משפחתו של מכיר, ולכן נקט 'מכיר', מכיון שהיה ראש המשפחה ויקראו בניו בשמו. אמנם בפסוק בספר יהושע כתיב שני שמות, דהיינו 'ויהי הגורל למטה מנשה וגו', למכיר בכור מנשה, דלכאורה בפסוק זה קשה לומר דהכוונה למכיר היינו לבני משפחתו ולכן נקט מכיר מכיון שמתייחס לראש המשפחה, דהרי כאן מייחס הכתוב את ראש המשפחה למנשה.

(מל) ... וטעם ויתן משה את הגלעד למכיר בן מנשה (פסוק מ). למשפחתו, כי בניו לכדוה, וכן ולמכיר נתתי את הגלעד (דברים ג טו), "ולמכירי". כי בעבור היותו נכבד וראש לכל זרעו יקראו בניו בשמו, כי כן יאמרו הכתובים כראשי הצבאים שנחלתם 'נגבה לאפרים ונפונה למנשה' (יהושע יז י). וכן 'למנשה היתה ארץ תפוח וגו' (שם פסוק ט). ומה שאמר הכתוב בספר יהושע 7 (יז ט) 'ויהי הגורל למטה מנשה כי הוא בכור יוסף למכיר בכור מנשה אזי הגלעד כי הוא היה איש מלחמה ויהי לו הגלעד והצפון גם כן על בניו שהיו אנשי מלחמה, כי הם הלכו גלעדה וילכדוה, ולכן נתן להם משה חלק גדול מהם: ואולי היה עדין מכיר קיים, ולא נגזרה עליו גזירת המדבר, לפי שלא היה מפקודי משה ואהרן, שהיה לו יותר מששים שנה, והאריך שנים כדורות הראשונים:

והנה בביאור הראשון של רבינו מבאר שגם בפסוק זה מוכרחים לפרש שהכוונה על משפחתו. כי הרי הם נלחמו על זה, ולא מכיר, כמו שנאמר (בפרשתן לב, לט) 'וילכו בני מכיר וכו' וילכדה ויורש את האמרי אשר בה'. ובביאור השני כתב רבינו שאולי היה עדיין מכיר קיים, ובאמת משה רבינו נתנו למכיר עצמו, עיי"ש.

לעילוי נשמת

דודי הרה"ג הק' ר' שלום מרדכי ז"ל הי"ד
בן הרבני החסיד ר' יוסף שלמה ז"ל
ובנו
היניק וחכים הק' יששכר דוב הי"ד ז"ל
רייניץ
שנרצחו בידי בני עוולה
כ"ב מנחם אב תשס"ב
ת.נ.צ.ב.ה

לכל עניני המכון
הערות והארות ניתן לפנות
למייל או לטל:
h0548402450@gmail.com
054-8402450
כל הזכויות שמורות ©

וזאת למודעי כי העיקר להגות בתורת רבינו הק' בלשונו הטהור והזהב ובכל דברי תורתו הק', אך להקל על המתקורבים באנו להכניסם אל תחת כנפי השכינה תורתו של רבינו. והשתדלנו להיצמד ללשונו של רבינו הק' ורק במקום שהוצרכנו לקצר או לבאר הוספנו או הורדנו כמה מילים להבנת הדבר לאנשים פשוטים כמונו עד שנזכה כולנו להגות בפנים בתורתיו הק'.

ואך למותר הוא לפרט שאם שגיבו בהבנת דברי קדשו הטעות וחוסר ההבנה היא בנו. מתוך הקדמתו של רבינו לפי עה"ת:

'ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר בכתיבת פירוש התורה, אבל אתנהג כמנהג הראשונים, להניח דעת התלמידים יגיעי הגלות והצרות, הקוראים בסדרים בשבתות ובמועדים, ולמשוך לבם בפשטים ובקצת דברים נעימים לשומעים וליודעים חן. ואל חנון יחוננו ויברכנו. ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלוקים ואדם', עכ"ל ק.